

УДК 378:37.01:37

ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ЯКІСНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ОЗНАК САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Міненко А. О.

У статті розглядаються особливості сформованості якісних професійних ознак саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи. Запропоновані критерії та рівні дозволяють здійснювати практичну перевірку властивостей саморозвитку вчителя з опорою на концептуальні основи у формі змістово-процесуальної моделі професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Це сприятиме ефективному проектуванню професійного саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи в системі підготовки в вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійний саморозвиток, майбутній учитель початкової школи, критерії, вищий навчальний заклад.

В статье рассматриваются особенности сформированности качественных профессиональных признаков саморазвития будущего учителя начальной школы. Предложенные критерии и уровни позволяют осуществлять практическую проверку свойств саморазвития учителя с опорой на концептуальные основы в форме смыслово-процессуальной модели профессионального саморазвития будущего учителя. Это будет способствовать эффективному проектированию профессионального саморазвития будущего учителя начальной школы в системе подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие, будущий учитель начальной школы, критерии, высшее учебное заведение.

The article is a consideration of peculiarities of qualitative professional indicators of self-development in future primary school teachers. The proposed criteria and levels allow to conduct practical tests of self-development qualities in teachers based on the conceptual framework in the form of a content-and-process model of professional development for future teachers. This will conduce to effective planning of professional self-development of future primary school teachers in the system of preparation in a higher educational institution.

Key words: professional self-development, future primary school teacher, criteria, higher educational institution.

Актуальність. Професійна діяльність сучасного вчителя початкової школи в умовах модернізації української освіти ускладнюється та наповнюється новим змістом. Вимога постійного особистісного і професійного зростання є чи не найважливішою для професії вчителя. Адже саме вона пов'язана із донесенням до широкого загалу дитячого колективу їх батьків, громадськості – всіх новітніх досягнень у культурі, науці й техніці, найвищих норм та ідеалів з метою забезпечення прогресивного розвитку. Для цього вчитель повинен постійно працювати над підвищенням професійного рівня, що стає можливим лише завдяки постійній роботі над собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за даної проблеми показує, що проблема професійного саморозвитку розглядається з позиції професійного становлення особистості (М. Віленський, А. Щербаківа та ін.), цілеспрямованого професійного саморозвитку (С. Грищенко, В. Маралов та ін.). Проблематика професійного самовдосконалення та саморозвитку досить фундаментально представлена в наукових працях учених (Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, А. Леонтьєв та ін.). Зокрема, питання професіоналізму та розвитку особистості педагога розкрито у працях дослідників А. Глузман, А. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Ничкало, М. Носко, В. Сластьонін, О. Сухомлинська та ін.).

В умовах модернізації сучасної освіти професійна діяльність сучасного вчителя початкової школи ускладнюється та наповнюється новим змістом. Вимо-

га постійного особистісного і професійного зростання є чи не найважливішою для професії вчителя, адже саме вона пов'язана із донесенням до широкого загалу новітніх досягнень у культурі, науці й техніці, найвищих норм та ідеалів з метою забезпечення прогресивного розвитку [2; 4; 7; 8].

Метою статті є обґрунтування особливостей сформованості якісних професійних ознак саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи на основі змістово-процесуальної складової професійного саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи задля його швидкої адаптації, гнучкості в умовах інтеграційних процесів України до європейської освіти.

Результати дослідження. На основі теоретичного та емпіричного вивчення феномену особистісного саморозвитку як суб'єктної діяльності нами були розроблені критерії та показники саморозвитку як актуалізованого, усвідомленого і самокерованого процесу особистісних змін.

Критерієм прийнято називати ознаку, на основі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь. Критерії задають розмірність розгляду того чи іншого явища, процесу. У той же час, щоб зафіксувати за виділеним критерієм певний стан або рівень розвитку досліджуваного явища або процесу, необхідні показники – характеристики, які знаходяться в межах окресленої критерієм розмірності і дозволяють оцінити зміни. Інакше кажучи, показники фіксують стан або рівень розвитку досліджуваної реальності за виділеним критерієм. Як зазначає І. Ісаєв, загальні вимоги до виокремлення і обґрунтування критеріїв у теорії та практиці педагогічної освіти зводяться до того, що критерії мають відображати основні закономірності формування особистості; за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи; якісні показники мають виступати в єдності з кількісними [3; 5].

Внутрішнім інтегративним критерієм саморозвитку як суб'єктної діяльності нами визначено актуалізованість психологічних ресурсів (структурних складових цілісної системи) особистісного саморозвитку – потреби, умови і механізми саморозвитку. Цей критерій є суб'єктивним у тому розумінні, що він виступає як модельоване уявлення про саморозвиток особистості. Таким чином, сформованість особистісної якості, а саме – "бути суб'єктом власного розвитку" – визначається з внутрішньої сторони актуалізованістю психологічних ресурсів саморозвитку, із зовнішньої – мірою вираженості характеристик людини як суб'єкта саморозвитку. Визначені критерії саморозвитку та їх показники співвідносяться з вимірами психологічного простору саморозвитку особистості, а також з основними блоками структурно-функціональної моделі саморозвитку і дозволяють цілісно аналізувати та визначати шляхи активізації й оптимізації саморозвитку особистості як суб'єктної діяльності [1; 5; 6].

Одним із завдань нашого дослідження була розробка діагностичного інструментарію вивчення особливостей саморозвитку особистості як актуалізованого, усвідомленого і самокерованого процесу особистісних змін. Складність створення вимірювального інструментарію особистісного саморозвитку пояснюється об'єктивними обставинами. З теоретичного та емпіричного аналізу феномену стає зрозумілим, що саморозвиток – це складний, нелінійний, багатоплановий процес, який має свою динаміку (піки і спади), індивідуальну спрямованість, мотиви, способи, суб'єктивні та об'єктивні результати. Ситуація ускладнюється тим, що саморозвиток неможливо охарактеризувати однозначно. Дослідники виокремлюють різні форми саморозвитку, послідовність дії яких теж важко встановити (М. Боришевський, І. Булах, Л. Коростильова, В. Маралов, В. Слободчиков). Це самовираження, самоствердження, самовдосконалення, самореалізація, самоактуалізація тощо [4; 8; 9].

У контексті нашого дослідження вивчення саморозвитку особистості як цілісного, системного утворення, що відображає процес постійного ускладнення внутрішнього світу людини, який корелює з динамічними змінами в образі світу. Спираючись на ідеї системно-синергетичного підходу і наукові дослідження психологів екзистенційно-гуманістичного спрямування (оскільки саме в ньому знаходимо найбільш повну розробку досліджуваної проблеми), ми розкрили в теоретичних викладках змістову сутність феномену особистісного саморозвитку для подальшого його вивчення як емпіричного факту. З цією метою ми здійснили спробу систематизувати, структурувати внутрішній простір даного поняття і за допомогою

теоретичного та емпіричного дослідження феномену саморозвитку виділили його змістові і структурні складові.

Структурні компоненти професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи мають відповідні критерії сформованості якісних професійних ознак і представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії сформованості якісних професійних ознак у процесі професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи

Критерії	Сформованість критеріальних ознак за дворівневим освітньо-виховним процесом бакалавр-магістр
Особистісно-мотиваційно-ціннісний	Сукупність якісних професійних ознак відповідно сформованої професійно-ціннісної системи саморозвитку майбутнього учителя початкової школи
Інтелектуально-саморозвивальний	Професійно спрямований інтелектуальний саморозвиток майбутнього учителя початкової школи
Розвивально-технологічний	Здатність майбутнього учителя початкової школи володіти сучасними педагогічними та інноваційно-освітніми технологіями у відповідних професійних ситуаціях
Рефлексивно-саморегуляційно-оцінний	Здатність до професійної рефлексії, самодіагностики, самоаналізу у процесі педагогічної діяльності майбутнього учителя початкової школи

Критерії сформованості якісних професійних ознак майбутнього учителя початкової школи мають рівневу характеристику і дозволяють встановити диференційну рівневу шкалу (табл. 2).

Для професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи в умовах вищого навчального закладу, на нашу думку, актуальними є такі рівні:

- початковий;
- функціональний;
- продуктивний;
- творчий.

Таблиця 2

Диференційна рівнева шкала сформованості якісних професійних ознак професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи

Рівні	Якісна характеристика	Кількісна характеристика (відповідно самодіагностики)
Початковий	Наявність мотивації до професійного саморозвитку, здатність до самоаналізу особистісного саморозвитку	55
Функціональний	Володіння сучасними педагогічними технологіями у процесі професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи в умовах вищого навчального закладу	70
Продуктивний	Здатність використовувати інноваційні технології у процесі професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи в умовах вищого навчального закладу	80
Творчий	Проектування особистісного професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи в умовах вищого навчального закладу	90–100

З метою висвітлення сутності якісних змін, відповідно рівневих характеристик варто навести приклад розгляду етапів формування якісних новоутворень (А. Деркач, Е. Селезньова) важливих для побудови проекту нашої моделі професійного саморозвитку вчителя початкової школи. Перший етап – зародження новоутворення

(властивості), пов'язаний з формуванням динамічного опорного ядра, що складається з психічних процесів, у яких дана властивість проявляється, і конкретної діяльності або ситуації, в якій вона розвивається (для початкового рівня професійного саморозвитку) [1].

Другий – більш виражений прояв властивості і закріплення її в конкретній професійній діяльності та поведінці, вдосконалення опорного ядра, підвищення стійкості її елементів і динамічності в ситуаціях професійної діяльності та спілкування, що підтверджується неодноразовим повторенням психічних станів і їх центруванням у повторюваних видах професійної діяльності, тобто, виникненні типових стійких ситуацій (для функціонального рівня професійного саморозвитку).

На третьому етапі формування новоутворення відбувається саморепродукування психічних станів відповідного типу, що обумовлено визріванням більш високих рівнів саморозвитку (для продуктивного рівня професійного саморозвитку).

Таке розуміння генезису саморозвитку особистості вчителя як психологічного механізму в проєктованій моделі, безумовно, правомірно, однак, враховуючи високий рівень узагальненості цього інтегрального утворення з єдністю знань, відносин, переживань, життєвого і професійного досвіду, потребує більш глибокого розгляду [5; 6].

У зв'язку з цим виділимо три основні ознаки особистісно-професійного саморозвитку вчителя початкової школи:

- грамотність в області особистісно-професійного саморозвитку;
- особистісно-професійна компетентність;
- становлення культури саморозвитку як механізму особистісно-професійної самореалізації.

Представлені ознаки є етапами формування саморозвитку, а також є важливими передумовами особистісно-професійного саморозвитку вчителя. На початковому рівні значущою є елементарна обізнаність в області особистісно-професійного саморозвитку вчителя, ми можемо взяти за основу визначення психологічної грамотності, згідно з яким психологічна грамотність "в контексті культури зводиться до елементарної обізнаності людини про факти і залежності, що характеризують суб'єктивний світ людини, але передбачає деяку специфічну вихованість особистості і певний склад, спрямованість розуму" [3, с. 49–50].

Вищезазначене дозволяє інтерпретувати нам грамотність учителя в напрямку особистісно-професійного саморозвитку сукупністю наступних складових:

- готовність до безперервного особистісно-професійного саморозвитку вчителя;
- вивчення закономірностей, принципів, етапів особистісно-професійної самореалізації;
- наявність у мотиваційній сфері вчителя інтенцій в області особистісно-професійного саморозвитку.

При констатації передумов, що свідчать про розвиток мотивації, що лежить в основі особистісно-професійного саморозвитку вчителя, не слід, як попереджає А. Маркова, допускати спрощеного її розуміння, що виражається в реєстрації того, що лежить на поверхні, слід постійно порівнювати динаміку процесу. При цьому стійка позитивна динаміка – свідчення особистісно-професійного розвитку вчителя [6].

Висновок. Активне використання модульно-рейтингових технологій в організації навчального процесу, курсів за вибором студентів, які побудовані на порівнянні власних результатів навчальних досягнень з результатами інших, дозволяє вибудувати механізм професійного самоспостереження як незалежного оцінювання рівня професійного саморозвитку майбутнього учителя початкової школи в умовах вищого навчального закладу. Професійний саморозвиток майбутнього учителя початкової школи – освітньо-виховний процес, який включає професійну підготовку, професійну самоосвіту, самовиховання, особистісний розвиток і саморозвиток у вищому навчальному закладі, що забезпечує у подальшому успішну професійну адаптацію, професійне становлення, професійну самореалізацію, соціально відповідну професійно-педагогічну діяльність. Динаміка визначеного процесу є соціально зумовленою і водночас випереджаюче розвивальною, оскільки вчитель є соціально значущою рушійною силою суспільного розвитку. А визначені критерії та ознаки є етапами формування саморозвитку, а також є важливими передумовами особистісно-професійного саморозвитку майбутнього вчителя.

Подальші дослідження передбачають проектування професійного саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи в системі підготовки в вищому навчальному закладі з метою визначення факторів впливу на особистісний та професійний саморозвиток.

Література

1. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : МПСИ, 2004. – 752 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Исаев И. Ф. Акмеологические аспекты профессионально-творческого саморазвития / И. Ф. Исаев, И. А. Шаршов // Сибирский педагогический журнал. – Новосибирск, 2004. – № 1. – С. 42–52.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
5. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : монографія / С. Б. Кузікова. – Суми : Видавництво "МақДен", 2012. – 410 с.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Речь, 1996. – 308 с.
7. Миненок А. А. Характеристика педагогических условий обеспечивающих эффективность процесса самообразования и саморазвития будущего учителя начальной школы / А. А. Миненок // "Сучасна наука". Серія "Педагогіка". Інноваційний парк – компанія "Nemoros". – Прага. – Чеська Республіка. – 2015. – № 4. – С. 53–60.
8. Радул В. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості : монографія / В. В. Радул, І. П. Краснощок, І. В. Лебедик. – К. : Імекс-ЛТД, 2009. – 352 с.
9. Сластенин В. А. Теория и методика профессионального образования : учебно-методическое пособие / В. А. Сластенин. – М. : МПСИ, 2004. – 340 с.